

1) řecké stavební slohy

Nejstarší z řeckých architektonických řádů se nazývá dórský, podle Vitruvia to bylo podle krále Dóra, který kdysi panoval nad celým Peloponésem. Ten dal jednou ve městě Argu vystavět chrám Héře a podle něj pak budoval i další svatostánky a tak vznikl dórský sloh. Dórský sloh se vyznačuje masivností stavebních článků a také pevnými a přísně dodržovanými proporčními vztahy – základ tvořil poměr výšky sloupu k jeho průměru). Dórský sloh existoval nejprve u dřevěných staveb, až později přešel do kamene a některé prvky potom už jen kopírovaly vzhled dřevěných předloh a neměly na stavbě funkční využití. Dórský řád působí monumentálním, dotaženým dojmem, ale na druhou stranu je poněkud těžkopádný a chybí u něj možnost dalšího rozvoje jednotlivých prvků. Později do něj byly pro odlehčení vkládány prvky z íónského řádu. Pro dórský řád jsou tedy typické masivní sloupy bez patek, jejichž výška se pohybuje mezi 4 až 6.5 násobkem jejich spodního průměru. Dřívky jsou zdobené žlábkami, kanelurami, kterých bývá sudý počet 16-24, jsou poměrně plytké a oddělené ostrou hranou. Dřík sloupu je od krčku oddělen jednou až třemi vodorovnými drážkami zvanými SCAMILLUM. Krček potom přechází několika prstenci do ECHÍNU, česky se mu říká podvalek nebo poduška a spolu s čtvercovou deskou ležící na něm (zvanou ABACUS) tvoří hlavici sloupu. Podle tvaru echínu je možné dórské stavby datovat. Vlys je u dórského slohu tvořen pravidelně se střídající triglyfy a metopami, kladí pod ním je hladké. Stavby v dórském stylu byly oblíbené hlavně v pevninském Řecku a Magna Graecia. V Malé Asii a na ostrovech byl mnohem oblíbenější jiný sloh, zvaný íónský.

Íónský řád vznikl přibližně ve stejné době, jako dórský, jeho domovinou jsou ale řecké osady na maloasijském pobřeží, kde byl také nejvíce používán, i když v pozdějších dobách se s ním setkáváme v celém řeckém světě. Byl silněji ovlivněn impulsy z Východu, působí jemnějším, lehčím a elegantnějším dojmem. Říká se, že zastupuje ženský princip, kdežto dórský řád princip mužský. Je také mnohem zdobenější a více variabilní. Existují u něj dvě základní mutace – íónsko-asijská a íónsko-atická. Íónské sloupy jsou vyšší a štíhlejší, jejich výška tvořila většinou devítinásobek dolního průměru dřívku. Sloup byl také opatřen patkou, která měla lépe distribuovat tlak vyvíjený sloupem na stylobat. Patky byly trojčlenné a jejich horní část bývala ornamentálně zdobená. Existovaly dva typy – u jednoho (íónsko-asijského) začínala patka dvěma dovnitř vyklenutými pásy zvanými TROCHILUS a končila pásem oble vypouklým, zvaným TORUS; u druhého typu (íónsko-atického) bylo pořadí torus – trochilus – torus. Dřík sloupu byl zdoben kanelurou, obvykle bylo na sloupu těchto drážek 24. Byly hlubší, než u slohu dórského a oddělené plochým páskem. Hlavice byla i zde složena z abaku a echínu. Echinus byl zdoben motivem vejcovce, mezi něj a abakus byla však vložena typická dvojité voluta, dozdobená palmetami. Teprve na ní ležel čtvercový abakus, který nesl kladí budovy. To bylo v případě

iónského slohu většinou dělené do tří horizontálních pásů. Vlys byl potom hladký, zdobený malbou nebo reliéfem. Někdy místo vlysu pás se zubořezem, íónským kýma (perlovcem) a na ně navazující silně předsunutá římsa.

Iónskému řádu je v mnoha jednotlivostech velmi podobný řád aiolský, který vznikl v severní části západního pobřeží Malé Asie zhruba ve stejné době, jako řád íónský. Liší se od něj hlavně tvarem hlavice – voluty zde vychází přímo z echinu a je mezi ně vložena palmeta. Patka sloupu je íónský, ale kanelura dórská. Používal se jen málo a nikdy se z něj vlastně nestal plnohodnotný architektonický řád. Na konci archaického období upadl v zapomnění.

Z íónského řádu potom vycházel nejzdobnější z řeckých slohů - korintský. Za jeho autora je tradičně označován sochař z Kalimachos z Korintu. Ten se prý jednou z jara procházel po hřbitově, kde spatřil na dětském hrobě postavený košík s hračkami, zatížený střešní taškou, který byl porostený místním bodlákem, tzv. akantem a tento tvar mu byl inspirací při tvorbě nové hlavice sloupu. Korintský řád je velmi dekorativní a není tolik svázán pravidly jako řád dórský či íónský; je také ze všech nejmladší – vznikl někdy na konci 5. století a dotažen byl v průběhu století 4. Sloupy v tomto slohu jsou ještě vyšší a štíhlejší, než u řádu íónského, mají 8,5 až 10,5 násobnou výšku než je průměr sloupu. Patka je podobná íónské, stejně tak kanelura – u té se ale v pozdější době někdy uplatňuje jako předěl mezi žlábký plastický výplňový element zvaný hůlka, místo ploché stezky íónského řádu. Nejtypičtější je pro tento řád jeho hlavice – její základní tvar se nazývá kalathos, kalich a poukazuje na inspiraci tohoto řádu v Orientu, v Egyptě. Ve spodní části je hlavice zdobena 8-16 akantovými listy, ve druhém pásu jich bývá jen 8 a vybíhají z nich stonky, které se pod abakem stáčí do volut. Mohou se i různě větvit a kombinovat s dalšími elementy, někdy i figurální výzdobou. Celkem se rozlišuje šest poddruhů této hlavice. Korintský řád ale nebyl v Řecku příliš rozšířený, pravý rozkvět zažil až v římské architektuře. Používal se spíše v interiérech a na menších stavbách.

Od 5. století se také setkáváme s tím, že se jednotlivé řády navzájem ovlivňují (přebírání poměrových systémů a dílčích prvků) a kombinují. Dórský sloh byl majestátnější, proto se používal na venkovních částech staveb, íónský a korintský byly zase zdobnější, tudíž se s nimi více setkáme v interiérech.

2) tvarosloví řeckých chrámů

Na závěr si řekneme něco málo k vnitřnímu členění řeckých chrámů a nejběžnějších půdorysů. Chrám se v Řecku stavěl většinou na vyvýšeném, ohrazeném místě, které se nazývá PERIBOLOS. Často býval součástí většího komplexu kultovních budov doplněného o volně stojící sochy a oltáře.

Jeho pozici ještě zvýrazňovala stupňovitá krepis, o níž jsme se bavili v souvislosti s konstrukčními prvky řeckých staveb.

Hlavní částí chrámu, která byla považována za vlastní sídlo boha a kde také bývala umístěna jeho kultovní socha, byla CELLA neboli NAOS, česky chrámová loď. Vstup do celly a tedy i do chrámu měl být, pokud to bylo jen trochu možné, z východu, socha pak byla umístěna naproti vchodu v zadní části celly. V přední části se potom nacházely votivní dary a někdy také oltář v podobě kamenného stolu nebo bloku. Půdorys byl obdélníkový, v případě větších rozměrů dělený dvěma řadami sloupů, zvanými PTEROS, do tří lodí. U zvláštních typů chrámů – velmi staré nebo zasvěcené více božstvům mohla být v celle jen jedna řada sloupů. Prostor býval bez oken, osvětlen byl vstupním otvorem, který byl někdy opatřen dveřmi, u větších chrámů máme zprávy o stropním osvětlení pomocí světlíku. Celle předcházela předsíň, PRONAOS. Tyto dva prostory jsou jasně inspirovány mykénským megaron. Za cellou v zadní části chrámu, se pro vyvážení půdorysu přidávala další místnost – buď ADYTON nebo OPISTHODOMOS. Adyton bylo přes dveře přístupné přímo z celly a představovalo tak nejposvátnější a nejutajenější část chrámu, kam měli přístup jen kněží nebo lidé zasvěcení do daného kultu, bylo běžnější hlavně ve Velkém Řecku. Druhou variantou byl OPISTHODOMOS, nebo také zadní předsíň, která nebyla přístupná z celly, ale zvenku; sloužil zřejmě k ukládání bohoslužebných předmětů a votivních darů.

Chrámů z nejstarších dob, z 8. a 7. století, měly řadu specifíků – jednalo se o stavby buď zcela nebo částečně dřevěné, které ještě nebyly postavené v kanonických řeckých architektonických řádech, typické jsou výrazně podlouhlé půdorysy (zřejmě kvůli snažšímu zastřešení). Je u nich také běžnější dělení celly jednou řadou sloupů. K ustálení stavebních slohů i půdorysů chrámů začalo docházet až v průběhu 6. století.

Nejjednodušší půdorys se nazývá IN ANTIS a jde vlastně jen o cello s předsíní, ve které mezi antami (což jsou vytažené boční stěny celly ukončené polosloupy, pilastry) stojí dva sloupy. Setkáme se s ním hlavně u pokladnic nebo také jako s jedním prvků v propylajích, honosných vstupních branách. Obohacenou variantou je DVOJITÝ IN ANTIS, který má za cellou ještě opisthodomos.

V případě, že před předsíní stojí jedna řada sloupů, hovoříme o tzv. PROSTYLU, počet sloupů bývá většinou čtyři. I zde existuje dvojitá varianta zvaná AMFIPROSTYLOS. Nejznámějším příkladem amfiprostylu je chrámek Athény Níké na Akropoli.

Připojením bočních řad sloupů vznikl chrám se sloupovým ochozem známý jako PERIPTEROS, asi nejběžnější varianta řeckého chrámu vůbec. v průčelí měly tyto chrámů většinou šest sloupů, ale mohlo jich být také osm (jako třeba u Parthenonu), deset i dvanáct. Nazývají se potom HEXASTYLOS,

OKTASTYLOS, DEKASTYLOS a DÓDEKASTYLOS – sudý počet byl vhodný zvláště proto, že pak střední interkolumnium korespondovalo se vstupem do předsíně a lodi. Lichý počet byl dost vzácný a používal se, když měl chrám třeba dvojí zasvěcení nebo zdvojený vchod. Co se počtu sloupů na delší straně týče, v klasické podobě odpovídal dvojnásobku počtu z průčelí plus jedna (takže u hexastyly $6 \times 2 + 1 = 13$). Již byl řečeno, že ve starších dobách byly chrámy delší a měly tedy na délku více sloupů, naopak v helenismu docházelo někdy ke zkracování chrámů o jeden i více sloupů. Variantou peripteru byl PSEUDOPERIPTEROS, kde na bočních stranách nebyla řada pravých sloupů, ale jen polosloupů, to však bylo častější až v římské architektuře.

Nejmonumentálnější variantou chrámu byl DIPTEROS, chrám obehnaný dvojitým sloupovým ochozem. Časté jsou v maloasijském prostředí, tedy v íónském stylu, krepida u nich měřívá přes 100 metrů, na šířku mívají přes 50 metrů. Méně nákladný na čas, práci i finance, ale s velmi podobnou estetickou hodnotou byl PSEUDODIPTEROS, u kterého byla vynechán vnitřní sloupový ochoz, sloupy se tedy nacházel v dvojnásobné vzdálenosti od celly, než tomu bylo u peripterálních chrámů.

Kruhových staveb bylo v řecké architektuře známo málo a bývaly malých rozměrů. Byl to jednak KRUHOVÝ PERIPTEROS a MONOPTEROS. Ten se od předchozího lišil tím, že byl složen jen ze sloupů, chyběla zde vnitřní zeď.